
סקר שירותי רווחה

1. מבוא

בכל שנה מציג המרכז ניתוח של הקצאת המשאבים לשירותים חברתיים, תוך הישענות על ממדים כמותיים מדידים, בין אם כספיים ובין אם ריאליים, כמו, למשל, מספר המקבלים שירותים שונים, ההיקף הפיזי של השירותים, וכדומה. אלו הם, ללא ספק, כלי מדידה מתאימים לניתוח הרווחה בישראל ומידת תרומתם של השירותים הממשלתיים לקידומה. עם זאת, להשלמת התמונה ראוי היה להוסיף את ההסתכלות על הנושא מצידם של הצרכנים – מקבלי השירות. נקודת מבטם עשויה להוסיף ממד משמעותי לניתוח, בשני מובנים: האחד, האם מקבל השירות חש שהוא מקבל את השירותים להם הוא מצפה, או איך הוא מעריך את רווחתו האישית בתחומים שונים. המובן השני הוא, כיצד נתפס המצב החברתי הכללי בישראל בעיני האזרח, ומה "יודע" הפרט על הקצאת המשאבים לציבור בכללותו ועל התפתחות השירותים. יש בכך כדי לספק היזון חוזר חשוב למקבלי ההחלטות לגבי תכנון פעולותיהם, בהתחשב בדגשים העיקריים המושכים את תשומת ליבם של צרכני השירותים.

כלי משלים לניתוח ההקצאה לרווחה נמצא בתוצאותיו של סקר חברתי, שהוכן והורץ בחודש ספטמבר 2000. בסקר נדגמו 1000 אנשים, תוך מתן ייצוג מתאים לקבוצות שונות באוכלוסייה. הסקר הציג לנשאלים כ-30 שאלות, המכסות נושאים עיקריים בתחומים חברתיים, ובהם חינוך, בריאות, דיור, וכן בתחומים נוספים של רווחה, כגון חשיפה לאלימות, שביעות רצון מהתעסוקה, ועוד. תשובות הנשאלים נותחו בחתכים שונים – לפי גיל, מין, מוצא, מצב כלכלי, השכלה ועוד, ותוצאות הניתוח הזה מוצגות במדור זה בחלוקה לפרקים. בכל פרק נבחנות תחילה התוצאות העיקריות עבור כלל הנחקרים, ואחר כך ניתנת הדעת לקבוצות המשנה כנזכר לעיל. ננסה להצביע תחילה על כמה התרשמויות כוללניות.

השוואה בין תמונת המצב המתקבלת מהתפלגות התשובות ובין המידע "האובייקטיבי", הכמותי על המצב בפועל מלמדת, שלציבור יש תחושה או ידיעה טובה למדי על הקצאת המשאבים לשירותים

החברתיים והתפתחותה. הנתונים מלמדים כי בשנים האחרונות, יש הקפאה של תקציב השירותים, ובחלק מהתחומים משמעותה ירידה מסוימת בתקציב הממוצע לנפש. אבל בכלי ביטוי שונים, כולל כתבות בעיתונות, וכדומה, נוצר הרושם שמדובר בהפחתה דרסטית של התקציב. מעניין לציין אפוא, כי הציבור מיטיב לראות את התמונה בצורה מאוזנת יותר, וקרובה יותר ל"מצב האמיתי".

מצד שני, ממצא ברור העולה מהתשובות בסקר הוא הערכת הציבור, שתקציב המדינה אינו פועל לצמצום הפערים. אם נסיף לכך את העובדה, שמרבית הנשאלים חושבים שהפערים גדלו בשנה האחרונה, ובה-בעת הם סבורים שהתקציב לא גדל ואולי אף הצטמצם מעט, אפשר לראות בכך הבעת דעה, שהתקציב חייב להביא בחשבון את קיומם של הפערים, ולהשתדל להפנותו בצורה שתקטין את הפערים. המצב הנוכחי אינו כזה, לפי מרבית הנשאלים.

אפשר למצוא בתשובות ביטוי להבדל הקיים בין ידיעה ישירה של הנשאלים ובין הדימוי שנוצר אצלם, בין היתר, כתוצאה מפרסומים שונים. הנסקרים נשאלו מה ידוע להם על מצב מערכת הבריאות בישראל, ובנפרד מכך נבדקה שביעות רצונם משירותי הבריאות, שהם עצמם מקבלים. מסתבר, שהניסיון הישיר שלהם, על-פי השירות שהם מקבלים, גרם להם להעניק ציון חיובי לשירותי הבריאות, ואף על פי כן, כאשר נשאלו על המערכת בכללותה, תשובתם היתה ביקורתית יותר. מצד שני, המשקל שנתנו הנשאלים לצורך להפנות משאבים נוספים לשירותי הבריאות היה נמוך בהרבה מזה שהעניקו לשירותי החינוך, למשל, ואפשר לראות בכך ביטוי נוסף של שביעות רצון, יחסית.

הנחקרים נשאלו עוד, האם הם עצמם או בני משפחתם מרגישים חשופים לאפשרות שייפגעו מהאבטלה. מן הסקר עולה כי זו אולי הבעיה החברתית המעיקה ביותר. קורבנות הדשדוש הכלכלי של השנים האחרונות הם, אפוא, לא רק המובטלים, אלא גם המועסקים אשר רווחתם נפגעת מהחשש המתמיד המלווה אותם, שמא ימצאו עצמם יום אחד בין המובטלים.

בשאלות שהוצגו בתחום החינוך נבדקה, בנוסף להתרשמות ולתחושה של הנשאלים, גם העדפת האיכות שלהם, כאשר ניתנה להם אפשרות לבחור בין מספר חלופות את זו הראויה ביותר להדגשה בתקציב המדינה. אחוז גבוה מאד מהנשאלים הדגיש, כי הדבר החשוב ביותר הראוי להעדפה הוא הצורך לשפר את רמת ההוראה. העדפה זאת באה על פני

הארכת יום הלימודים וגם על פני שיפור התנאים הפיזיים. מסתבר שאלה מבין מקבלי ההחלטות, המעדיפים להתמקד בהארכת יום הלימודים ובגורמים כגון אלה, אינם מודעים לגורם אשר לדעת הציבור הרחב הוא המכריע בחשיבותו – איכות הלימודים.

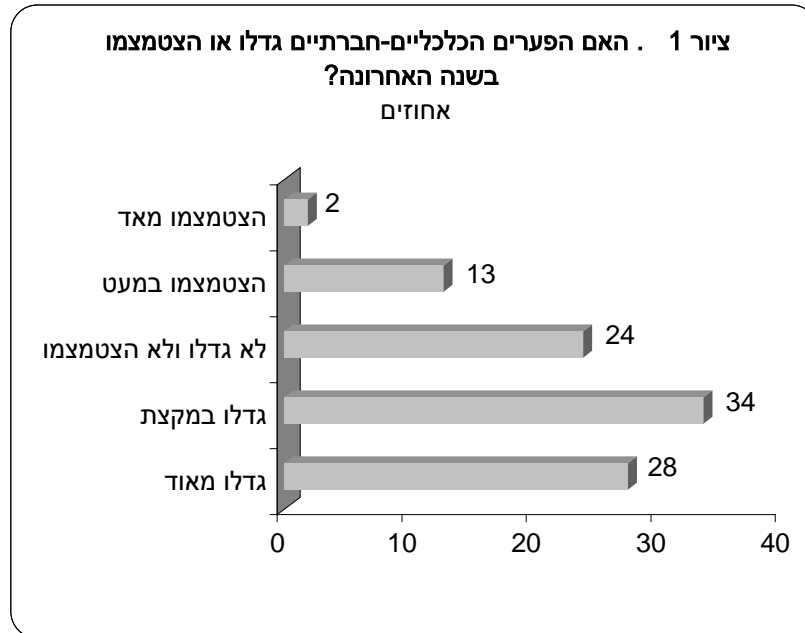
תשובותיהם של הנחקרים נותחו לפי חתכים שונים באוכלוסייה, ותשובותיהם של בני קבוצות שונות נמצאו במקרים רבים מתואמות זו לזו. כך למשל, ההתפלגות בחיתוכים לפי השכלה נמצאה, כצפוי, דומה למדי להתפלגות שנמצאה לפי הכנסה, וזאת משום המתאם הגבוה בין הכנסה להשכלה. לעומת זאת, ההבדלים בין קבוצות לפי מוצאם והוותק שלהם העלו לפעמים תוצאות בלתי צפויות, במיוחד כאשר עולי שנות התשעים הופיעו בתשובותיהם כפחות בלתי מרוצים ממה שניתן היה לשער לפי מצבם האובייקטיבי. גם הקשישים בסקר לא היו כה מודאגים לגבי השירותים, בניגוד לסברה השגורה. מהתשובות שניתנו ניתן לעמוד על ההעדפות של הציבור בכללו ושל חלקים שונים בו, וראוי שהמערכות הממלכתיות יביאו אותן בחשבון בתכנון השירותים.

2. הפערים החברתיים ותקציב המדינה

נתונים רבים מצביעים על קיומם של פערים גדולים בחברה הישראלית, פערים הפוגעים ברווחתם היחסית של רבבות אזרחים וגם מפחיתים את תחושות הסולידריות הלאומית. הפערים המדידים ביותר הם במישור ההכנסות הכספיות, בעניין זה יש עדות ברורה להידרדרות המצב. במקביל לכך, אותם אנשים הסובלים ממיעוט הכנסה הם גם אלה אשר נגישותם למערכות החברתיות נחותה משל אזרחים אחרים. על רקע זה נבחנה התחושה הקיימת בציבור לגבי עצם קיומם של הפערים, ובהמשך לכך נשאלו המשיבים מה ידוע להם על התפתחות התקציב החברתי ועל מידת תרומתו לצמצום הפערים.

גידול בפערים. לגבי השאלה הראשונה, האם הפערים הכלכליים והחברתיים גדלו או הצטמצמו בשנה האחרונה, מרבית הנשאלים השיבו כי הפערים גדלו, ורבע מהם אף סברו שהפערים גדלו מאד. רק מיעוט מבוטל סבור שהפערים הצטמצמו. התחושה הזאת ליוותה את בני כל הגילים, אך בקרב הקשישים היא אף בולטת יותר מאשר בגילים אחרים. ייתכן שהדבר מושפע מכך שרמת הרווחה והשירותים לבני גיל זה נחשבת

בעיניהם פחות שוויונית מזו המופנית לגילים האחרים, והממצא הזה אף תואם למה שנמצא בתשובות לשאלות אחרות בסקר.

בדיקת התשובות לפי מוצא הנשאלים מצביעה על ילידי ישראל ממוצא מערבי כקבוצה ביקורתית במיוחד, אף יותר מעולי חבר המדינות. תוצאה זו מתואמת כנראה עם רמת השכלה, כפי שניתן ללמוד מהעובדה, שבעלי השכלה גבוהה מאד (בעלי תואר שני ושלישי) הניבו רמה דומה של ביקורתיות. בחלוקה לפי לאום ודתיות מתגלה דפוס מעניין, ולפיו קיים רצף – מחרדי לדתי ולחילוני ומשם לערבים – של ביקורתיות פוחתת. כלומר, החרדים שבין הנשאלים סברו יותר מאחרים שהפערים גדלו בשנה האחרונה, ואילו בקרב הערבים תחושת העמקת הפער היא החלשה ביותר – הם למעשה הקבוצה היחידה, שבה רוב הנשאלים סברו שהפערים לא גדלו. רמת ההכנסה של הנשאלים לא השפיעה כנראה על התחושות, אך מעניין לגלות שבעלי ההכנסות הגבוהות מאד היו הפחות קיצוניים מכולם: רק 17 אחוז מהם סברו שהפערים גדלו **מאד**, בעוד שבקבוצות הכנסה אחרות שיעור הסבורים כך נע בין 24 ל-37 אחוז. ראוי

עוד לציין, שהערכת הפערים כחמורים מאד פחתה השנה, לעומת סקר דומה שנערך בשנה שעברה, מ33- ל28- אחוז.

תקציב המדינה לשירותים חברתיים. שאלה משלימה לקודמתה בחנה את תפיסת הציבור לגבי היקף התקציב והשינויים שחלו בו לעומת העבר. החומר "האובייקטיבי" בעניין זה מתואר בהרחבה במדור הראשון של הספר. נזכיר רק, שהתמונה מורכבת למדי, וההערכה של חסר בתקציב נשענת גם על גורמים משלימים לנתונים התקציביים. והנה, הדעה הרווחת בציבור, כמשתקף בסקר, תואמת למדי את התפתחות הנתונים התקציביים בפועל. רוב הציבור סבור שהתקציבים החברתיים לא גדלו ולא הצטמצמו, או הצטמצמו במעט. למעשה, אם נוסיף עליהם את מי שהשיבו "גדלו במקצת", נמצא שהרוב המכריע בציבור מבחין שהשינויים בתקציב הם קלים, ורק מיעוט של 16 אחוז סברו, שהתקציב הצטמצם מאד – תמונה זו דומה בעיקרה למה שהתקבל בסקר של השנה שעברה. שאלה זו, כשהיא מצטרפת אל השאלה הקודמת בדבר הפערים, מזמינה התייחסות להשפעת התקציב על הפערים, ואכן המשתתפים בסקר נשאלו על כך בהמשך.

לוח 1. האם נראה לך שבשנים האחרונות גדלו או פחתו תקציבי הממשלה לשירותים חברתיים, כמו חינוך, בריאות ואחרים?

גדלו מאד	גדלו במקצת	לא גדלו ולא הצטמצמו	הצטמצמו במעט	הצטמצמו מאוד	
					אחוזים
4.6	18.7	31.3	29.5	15.9	כלל האוכלוסייה
7.5	20.4	31.2	26.9	14.0	ערבים
2.4	10.6	30.6	36.5	20.0	חרדים
1.9	27.8	38.9	24.1	7.4	עולים אחרי 89
8.0	13.3	41.3	24.0	13.3	בני 65+
7.1	19.9	30.5	22.0	20.6	מובטלים

לגבי הבחנה בין קבוצות שונות באוכלוסיית הסקר בהערכת השינויים בתקציב, מסתבר כי ההבדלים הגדולים ביותר נמצאו לגבי אלו שהיו בקצוות, בהעריכם שהתקציב החברתי הצטמצם מאד. הערכה זו רווחה יותר מכל בקרב הקבוצות המקופחות: אצל המובטלים ואצל נשאלים, שהכנסתם נמוכה בהרבה מההכנסה הממוצעת, היו עד כמעט רבע מהנשאלים שסברו כך. קבוצות אחרות שבלטו בהערכה דומה לגבי הצטמצמות התקציבים, היו ילידי אסיה-אפריקה וחרדים. מצד שני, רק מיעוט קטן בין הנסקרים חשבו שהתקציבים החברתיים גדלו מאד. ובכל זאת נמצאו קבוצות שאצלן שיעור הסבורים כך היה כמעט כפול מזה שבקרב הקבוצות האחרות. בולטים ביניהם הקשישים והערבים, עם כ-8 אחוזים מהם, שסברו שתקציבי הרווחה גדלו מאד.

הגוש העיקרי בין משיבי הסקר העריכו, כאמור, שלא היה שינוי בגודל התקציב, או שהשינויים היו קלים בלבד. אם נפרק את הגוש הזה לפי כיוון ההטיה (הקלה) כלפי מעלה או כלפי מטה, נמצא שרבים יותר, ביחס של 1:2, מי שחשבו שהשינוי היה (אמנם קל) כלפי מטה. חריגים מאיפיון זה היו בעיקר עולי חבר העמים, והחילוניים שבין הנשאלים. בשתי הקבוצות הללו נחלקו המשיבים שווה בשווה בין המעריכים שההטיה היתה כלפי מעלה או כלפי מטה. חריגים בכיוון הנגדי, אלו המעריכים שהתקציב (היציב יחסית) נטה קלות כלפי מעלה, היו חרדים, קשישים, ובעלי הכנסה נמוכה. אפשר להתרשם מכך, שההבדלים בין הקבוצות היו ברמת הציפיות בעיקר או ברמת המצוקות האישיות שלהם.

השפעת התקציב על הפערים. השאלה הבאה מקשרת בין שתי השאלות הקודמות, ובוחנת את הערכת הציבור, האם התקציב החברתי הינו בעל השפעה על הפערים, או שמא הוא גורם נפרד שאין בינו לבין הפערים ולא כלום. התשובה על שאלה זו עשויה לבטא, כמובן, ביקורת על התקציב, שיש לבחון בזיקה לתשובה על השאלה הקודמת. ככלל, נראה כי הנחת היסוד של המשיבים היא שהתקציב אמור להפחית את המצוקה החברתית. היות שהשאלה על השינויים בתקציב נענתה באופן מכריע כהערכה שהתקציב לא השתנה, ומצד שני, השאלה על הפערים נענתה שיש גידול בפערים – היה מקום לצפות, שהתשובה הקונסיסטנטית על השאלה השלישית תהיה, שהתקציב אינו פועל לצמצום הפערים. ואכן, רוב גדול של הציבור סבור, שהתקציב אינו "מספק את הסחורה", ואינו מפחית את המצוקות.

קיימים הבדלים ניכרים בין הקבוצות השונות. בקצה אחד של המשיבים נמצאים אלה הסבורים שהתקציב הגדיל מאוד את הפערים, ושיעורם הוא כעשירית מכלל משיבים. ואולם, יש קבוצות, ובראשם צעירים גילאי 25-29, שרק מיעוט מבוטל בהן סבור כך (פחות מ-4 אחוזים), ולעומתן קבוצות שונות, ובראשן הקשישים וילידי אסיה-אפריקה, שבהן שיעור ניכר (עד 15 אחוז) סבור, שהתקציב לא זו בלבד שאינו מיטיב את המצב אלא אף מחמיר אותו מאוד.

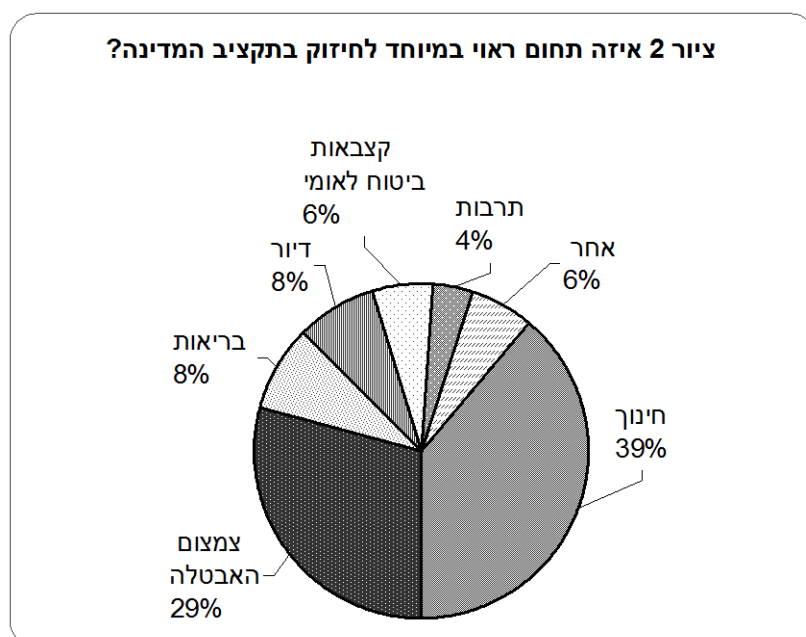
בקצה השני נמצאים מי שחושבים שהתקציב הוא אכן כלי ראוי להגשים את היעד של צמצום הפערים, ואף מבצע זאת. גם כאן, שיעור הסבורים כך הוא עשירית מכלל הנשאלים, אך השיעור גבוה יותר בקרב קבוצות שאפשר להגדירן כקבוצות מצוקה: בראש צועדים המובטלים (יותר מ-16 אחוז), ואחריהם קבוצות שבהן שכיחות גבוהה של מצוקה – יוצאי אסיה-אפריקה, ערבים ובעלי הכנסה נמוכה מהממוצע.

הגוש הגדול ביותר בין המשיבים מבטא כנראה אכזבה מאי-השפעתו של התקציב על הפערים – ארבעים אחוז מכלל הנשאלים. השיעור עולה לכדי מחצית מכלל המשיבים בקרב עולי חבר העמים, וכן בקרב בעלי הכנסה נמוכה במקצת מהממוצע ובקרב בעלי מעמד עצמאי בעבודה. לעומת זאת, יוצאי אסיה-אפריקה היו כנראה בעלי ציפיות נמוכות יותר בעניין זה, ולכן הם נטו פחות לראות את התקציב כחסר השפעה על פערים. ההבחנה בין נשאלים לפי רמת ההשכלה שלהם לא גילתה הבדלים משמעותיים בעניין זה.

שירותים מועדפים לשיפור הרווחה. השאלה המסיימת פרק זה ביקשה למקד את תשומת הלב אל כלי המדיניות אשר חיזוקם עשוי לענות על הציפיות הגלויות והסמויות שהובעו בשאלות הקודמות. הועמדה בפני הנשאלים סוללה של שירותים, שלגביהם נתבקשו הנשאלים לענות מהו האובייקט החשוב ביותר לתיקון המצב ולשיפור הרווחה בישראל. באופן לא מפתיע, השירות החשוב ביותר שנבחר כטעון חיזוק בתקציב הוא החינוך – תחום זה זכה ל"הצבעתם" של 40 אחוז מכלל הנשאלים.

יש להדגיש, שהתשובה הזאת עשויה לבטא שתי משמעויות: אחת היא, שתקציב החינוך מקופח לעומת שירותים אחרים בעיני הנשאלים, והשנייה, שהחינוך נתפס על-ידי רוב הציבור כמנוף היעיל ביותר לקידום הרווחה. כך או כך, העדפתו של תחום זה בולטת מאוד – ואגב, היא הופיעה ברמה גבוהה דומה גם בסקר של השנה שעברה – והיא רווחת אצל מרבית הקבוצות, חלקן ברמה הגבוהה מן הממוצע וחלקן ברמה

קצת נמוכה יותר. ההצבעה על תחום החינוך כיעד חשוב ביותר להגדלת תקציבו היתה חזקה עד כדי מחצית מהנשאלים בקרב יוצאי אירופה-אמריקה ובקרב בעלי השכלה גבוהה. מפתיע למצוא שבקרב החרדים השיעור דומה לממוצע הכללי ואינו עולה עליו. לעומת זאת, שיעור המעדיפים את תחום החינוך כתחום הראוי ביותר לחיזוק היה נמוך מן הממוצע אצל יוצאי חבר העמים, ערבים, בעלי הכנסה נמוכה, וכן אצל סטודנטים וחיילים. הדבר אינו מלמד על "זלזול" יחסי בתחום החינוך, אלא שרבים מבני קבוצות אלה נתקלים בקשיים בתחומים אחרים, והדבר גורם להם להעדיף אותם על פני החינוך.

צמצום האבטלה הוא המוקד השני הראוי להעדפה בתקציב בעיני הנשאלים, והוא אינו מפגר הרבה אחר החינוך. הדירוג הגבוה הזה של התחומים נמצא גם בסקר של השנה שעברה, והדבר מלמד על מוצקות הממצא. כאמור, בחירת נושא זה כיעד עיקרי להגדלת התקציב היתה, בין היתר, פונקציה של המצוקה האישית של הנשאל. היא נמצאה בקרב יוצאי ברית-המועצות, צעירים בגיל עד 24 (כנראה חיילים משוחררים

רבים), ערבים, סטודנטים ואצל בעלי השכלה תיכונית בלבד. לעומת זאת, אצל חרדים תופס התחום הזה מקום נמוך יחסית. מבין התחומים האחרים, שהוצגו לבחירה, זכו שלושה להעדפתם של 6 עד 8 אחוזים מן הנשאלים, והם: בריאות, דיור וקצבאות הביטוח הלאומי. אפשר, כמצופה, למצוא קבוצות, שאצלן הנושאים הללו עומדים במקום גבוה יותר בסדר העדיפויות. אך מפתיע, אולי, שתחום הבריאות אינו מושך תשומת לב גבוהה הרבה יותר מהממוצע אצל אף אחת מהקבוצות. תחום הדיור היה מנוקד גבוה אצל עולי חבר המדינות, וקצבאות הביטוח הלאומי נבחרו על-ידי 15 אחוז מבין הקשישים כתחום העיקרי המצריך חיזוק.

לסיכום פרק זה בסקר אפשר לומר, שהמשתתפים סבורים שקיימים פערים גדולים בחברה הישראלית, אשר אף העמיקו וגברו במהלך השנה האחרונה. מטבע הדברים, הציבור מצפה לישועה מסוימת שתבוא מתקציב המדינה, אבל הוא נוכח שהתקציב לא הוגדל באופן תואם לצורך הקיים עקב הקשיים המתגברים. התקציב הקיים אינו תורם לצמצום הפערים, בין אם משום שגודלו אינו תואם, כאמור, את הצרכים הגדלים, ובין אם משום שדרוש בו מיקוד מחודש. בעניין זה יש תמימות דעה רבה בין הנשאלים, ששני התחומים הראשיים המצריכים חיזוק על מנת לתקן את המצב הם החינוך וצמצום האבטלה.

3. מערכת החינוך

מערכת החינוך נמצאת במוקד התעניינותם של רוב האזרחים, בהיותה נוגעת בכל משפחה ומשפחה באופן ישיר, ובהיותה ממקדת ציפייה כללית יותר באשר לתרומתה לחברה, לשוויון ההזדמנויות ולעתיד. שנות התשעים הראשונות היוו תקופת פריחה לשירותי החינוך, לאחר עשור שלם של נסיגה וצמצומים דרסטיים. לעומת זאת, בשנים האחרונות של העשור האחרון נבלמה הצמיחה בתחום זה, והתחושה בציבור, כפי שבאה לידי ביטוי בתשובות לשאלה בפרק הקודם, היא שזהו התחום המרכזי שראוי למקד בו פעילות רבה יותר ולהגדיל את תקציבו.

רמת החינוך. הדעה המקובלת לגבי רמת החינוך אינה מעידה על התלהבות. שליש מהנחקרים סבורים, שהרמה "אינה מספיק טובה",

כאשר עשירית מכלל הנשאלים סבורים שהיא "לא טובה". שליש אחר באוכלוסייה מרוצה מרמת החינוך, ומיעוטם אף חושבים שהיא "טובה מאוד", אבל השליש שבאמצע מעניק לרמת החינוך ציון "סביר" בלבד. לשם השוואה, מערכת הבריאות קיבלה הערכה גבוהה יותר בהשוואה לחינוך.

לוח 2. האם רמת החינוך בישראל היא:					
טובה מאוד	טובה	סבירה	לא טובה	לא טובה מספיק טובה	
					אחוזים
6.0	25.2	30.6	14.4	23.8	כלל האוכלוסייה
					גיל
8.3	33.9	30.4	13.7	13.7	18-24
3.2	27.2	24.8	18.4	26.4	25-29
7.4	26.6	31.4	12.5	22.1	30-49
5.0	18.6	31.7	16.1	28.6	50-64
	19.5	28.6	10.4	41.6	65+
					השכלה
9.8	21.6	23.5	15.7	29.4	יסודית, תיכון חלקי
7.6	30.0	30.0	12.5	19.8	תיכון מלא
3.9	26.6	28.9	15.7	24.8	על-תיכונית או תואר ראשון
1.8	14.3	41.1	14.3	28.6	תואר שני או שלישי

ניתוח ההערכה הזאת לפי גיל מראה, שהביקורת מאפיינת בעיקר את בני הגיל הגבוה – יותר ממחצית הקשישים פסקו שרמת החינוך אינה טובה, וגם בני הגיל הקרוב לכך, בני 50-64, נטו לחשוב כך, כאשר 45 אחוז מהם סברו שרמת החינוך אינה טובה, או לפחות "אינה מספיק טובה". כנגדם, הצעירים גילאי 18-24 אמנם אינם מאושרים ממצב החינוך, ורבע מהם הגיבו שהרמה אינה מספיק טובה, אבל שיעורם של אלה שסברו כי רמת החינוך טובה ואף טובה מאד עולה על כך בהרבה – 42 אחוז. יש לציין, שהדעה החיובית נחלשת די מהר עם הטיפוס בסולם הגיל, וכבר בקבוצת הגיל הסמוכה לצעירה, גילאי 25-29, מספר השוללים גדול ממספר המחייבים.

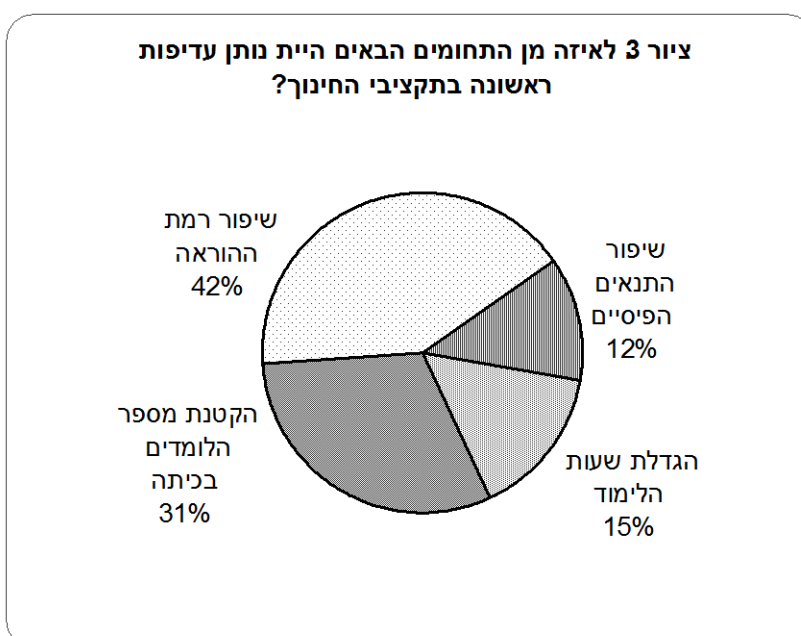
בהתפלגויות לפי מוצא מתברר, שהקבוצה הביקורתית ביותר היא של ילידי אסיה-אפריקה, ושיעור הפוסלים את המערכת בקרבם מגיע ל-55 אחוז, לעומת 37 אחוז בקרב ילידי אירופה-אמריקה. אולי אפשר לראות בכך ביטוי לאכזבתם האישית של בני הקבוצה הזאת. אצל ילידי ישראל ההבחנה לפי מוצא היא הפוכה – יוצאי אירופה-אמריקה הם הביקורתיים יותר. עולי שנות התשעים אינם קיצוניים, לא לחיוב ולא לשלילה – כמחציתם מעריכים שרמת החינוך היא סבירה.

השאלה המלווה אותנו לאורך כל ההשוואות – באיזו מידה התשובות מבוססות על התנסותם האישית של הנשאלים – מופיעה באופן מודגש בניתוח התשובות לפי השכלת המשיבים. 43 אחוז מהמשכילים ביותר רואים את רמת החינוך כ"לא מספיק טובה" או כ"לא טובה", אך אותו שיעור נמצא גם אצל חסרי השכלה. קרובים אליהם בהערכה פסימית בעלי השכלה על-תיכונית או תואר ראשון, ורק בני הקבוצה הבינונית היו קצת פחות ביקורתיים. נשאלים אשר הגדירו עצמם כ"חרדים" שללו מאד את מערכת החינוך – שני שליש מהם חשבו שהיא לא טובה או לא מספיק טובה. מעניין היה להשוות זאת עם הערכתם את החינוך של מוסדותיהם, אך שאלה כזאת לא הופיעה בסקר. בין החילוניים, הגוש הגדול ביותר מעניק הערכה "סבירה" בלבד לרמת החינוך, ושליש ראו את רמת החינוך כ"לא מספיק טובה" או אף לא טובה. דתיים אינם שותפים לחילוניים בהערכה, אך הם רחוקים מרחק ניכר מעמדתם של החרדים, עם 38 אחוז "בלבד" המביעים דעה שלילית.

עדיפות בחינוך. הנשאלים התבקשו לבחור בין יעדים שונים שיש להעדיף, ולהצביע על השינוי החשוב ביותר שבו רצוי להתמקד בהפניית תקציבים נוספים. 42 אחוז מהנשאלים הצביעו על שיפור רמת החינוך,

301- אחוז צידדו בהקטנת מספר הלומדים בכיתה. שכיחות התשובות האחרות, כמו הארכת יום הלימודים, או שיפור התנאים הפיזיים, היתה הרבה יותר נמוכה.

בקבוצות המוצא הגדולות (ילידי ישראל דור ראשון, כלומר שהוריהם נולדו בחו"ל) היו יוצאי אירופה-אמריקה קצת יותר החלטיים: מחציתם צידדו בשיפור רמת ההוראה, ו-34 אחוז מהם העדיפו את צמצום מספר התלמידים בכיתה, בהשאירם מיעוט קטן שבחר ביעדים אחרים. הקבוצה, שבה הודגש יותר מכל הצורך בשיפור ההוראה, היא של בעלי השכלה גבוהה, תואר שני-שלישי, שרובם (57 אחוז) בחרו ביעד הזה כמועדף. שיעור המצביעים בעד היעד השני, של צמצום גודל הכיתה, דמה לממוצע הכללי, והדבר הבליט, שמספר המצדדים באמצעים כגון הארכת יום הלימודים או שינוי התנאים הפיזיים מצטמצם לכדי אחוזים בודדים.

תגובותיהם של החרדים מפתיעות בהידמותן לאלו של כלל האוכלוסייה, ודווקא הדתיים הם שחרגו בהתפלגותם מזו של המדגם

כולו; הם גם בחרו בשיעור גבוה למדי ביעד של הארכת יום הלימודים – רבע מהדתיים הצביעו כך, וזהו הגוש השני בגודלו בקרב קבוצה זו.

חינוך וצמצום פערים. שאלה שלישית שהוצגה לנשאלים היתה: "באיזו מידה מערכת החינוך מצמצמת את הפערים בחברה הישראלית ומשפרת את מצבם של בני השכבות החלשות". התוצאות שהתקבלו אינן מחמיאות למערכת החינוך: רוב הנשאלים, יותר מ-60 אחוז, סבורים שמערכת החינוך אינה תורמת כלל לצמצום פערים בחברה, ורבים מהם אף חושבים שמערכת החינוך מגדילה את הפערים. גם מרבית האחרים אינם חיוביים בנושא, משום שמרביתם חשבו שהחינוך משפיע במידה מצומצמת בלבד על היקף הפערים. רק עשירית מכלל הנשאלים חשבו שמערכת החינוך מקטינה במידה רבה את הפער החברתי. הנה כי כן, אותו מכשיר שהכל מצפים ממנו לנסים ונפלאות בתחום החברתי, איננו נחשב בעיני הציבור כיעיל למטרה האמורה. מפתיע עד כמה הכל כמעט תמימי דעות בנושא זה.

לסיכום, הערכת הציבור את רמתה של מערכת החינוך הישראלית אינה רבה. משתתפי הסקר נחלקים לשלושה גושים דומים בגודלם: גוש אחד סבור, שהרמה היא טובה והגוש השני סבור שהרמה אינה טובה. הגוש שבתווך אומר שהרמה סבירה, ונשאלת השאלה, באיזו מידה הביטוי "סבירה" מבטא שביעות רצון מסוימת או שמא זוהי ביקורת מסויגת. כך או כך, לא נוכל לראות בחוות הדעת הקולקטיבית ציון טוב למערכת. רוב הציבור גם פוסק היכן נעוצה הבעיה ומפנה את האצבע אל רמת ההוראה המחייבת תיקון. חלק אחר גדול למדי סבור שהצפיפות בכיתות – מספר התלמידים לכיתה – היא בעוכריה של המערכת. ראוי לתת את הדעת גם להערכת הציבור, שמערכת החינוך איננה פועלת די לשיפור המצב בתחום החברתי. כלומר, אם אנו מייחלים לסגירת פערים, עלינו להכיר בכך שלא מהחינוך תצמח הישועה, אם מצב הדברים בעתיד יהיה כפי שהוא מצטייר היום בעיני הציבור.

4. שירותי הבריאות

שירותי הבריאות בישראל פועלים מזה שש שנים במשטר ביטוחי חדש, ביטוח בריאות ממלכתי. השינוי שהתרחש הסב את תשלומי הרשות של האזרח לקופות-החולים לתשלומי מס לביטוח הלאומי, אשר מצידו

מעביר את התקבולים אל קופות-החולים השונות. השינוי במתכונת התשלום הוא אולי השינוי הממשי היחיד שהתרחש, ואילו כל הפרמטרים האחרים נשארו במידה רבה כשהיו, אם כי תחת כותרת מפורשת יותר של זכויות החברים בקופות. יחד עם זאת, נמשכת התחרות בין ארבע הקופות, תחרות שצברה תאוצה עוד בשנות השמונים. הסקר בדק את תחושת הציבור לגבי מצב שירותי הבריאות.

רמת השירותים. אוכלוסיית הסקר נשאלה, האם רמת שירותי הבריאות טובה. נמצא כי רק 14 אחוז סבורים שרמת השירותים איננה משביעה רצון. מתוכם 4 אחוזים סבורים שהרמה היא ממש לא טובה, ואילו 10 אחוזים הסתפקו בציון "לא כל כך טובה". לעומתם, הרוב המכריע סבור כי רמת השירותים עוברת את מבחן דעת הקהל במידה זו או אחרת: מחצית הנשאלים ענו שהשירותים הם ברמה ממש טובה, ו-15 אחוז מתוכם אף סברו שהיא טובה **מאד**. בהשלמה לאלה שליש מכלל המשתתפים בסקר שופטים את רמת שירותי הבריאות בציון "סבירה" בלבד. אגב, תוצאות אלה אינן שונות בהרבה מתוצאות הסקר הקודם, שנערך לפני שנה.

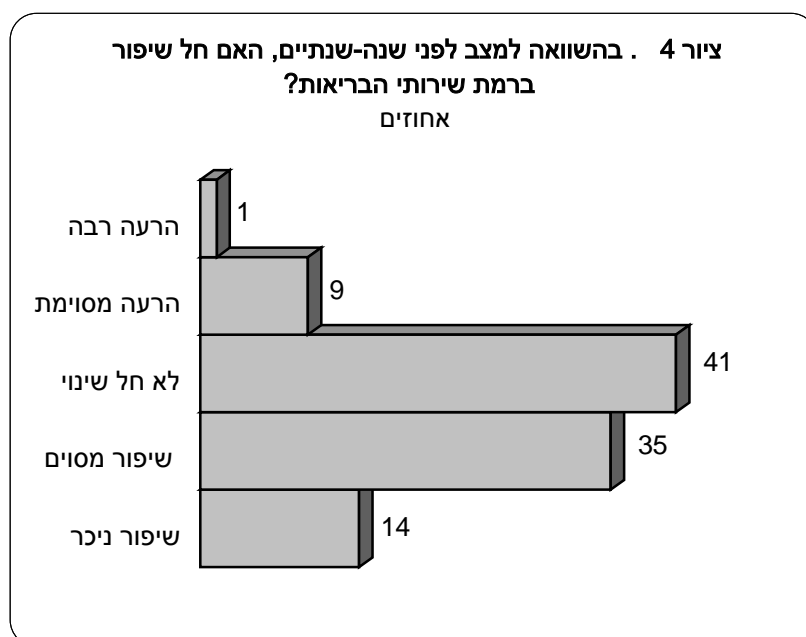
אי-שביעות הרצון עלתה עם הגיל, והקבוצה הביקורתית ביותר היא זו של גילאי 50-64. בהבחנה בין קבוצות אנשים לפי דתיותם נמצא שוב, כפי שנמצא בפרק אחר, רצף מעניין, כשהחרדים והדתיים ביקורתיים יותר מהמסורתיים והחילונים, ובקצה הנגדי הופיעו הערבים שבין הנשאלים, שהיו הכי פחות ביקורתיים. באיפיון אחר, הקבוצה שבה נמצאה השכיחות הגבוהה ביותר של מסתייגים מרמתם של שירותי הבריאות היא של בעלי ההכנסה הגבוהה במיוחד. ייתכן שהדבר משקף ציפיות גבוהות מאד בקבוצה זו, שלא מצאו ביטוי בשירותים בפועל.

בהבחנה בין המשתתפים בסקר לפי השכלתם נמצא, כי בעלי השכלה תיכונית דומים לחסרי ההשכלה, כאשר שתי הקבוצות יחדיו סבורות שרמת שירותי הבריאות היא טובה, או טובה מאד – כך העידו כמעט שני שליש מכלל הנשאלים בקבוצות אלה. המשכילים, בעלי השכלה על-תיכונית ומעלה, היו פחות "נדיבים", ורק 40 אחוז מהם זיהו את השירותים כטובים. עם זאת, מרבית האחרים לא החמירו עד כדי ציון "לא-טוב", אלא הסתפקו בהערכה של "סבירה".

לוח 3. האם לדעתך הרמה הכללית של שירותי הבריאות בישראל היא:				
טובה מאוד	טובה	סבירה	לא כל-כך טובה	לא טובה
אחוזים				
14.6	37.0	34.7	9.5	4.2
כלל האוכלוסייה				
גיל				
18.0	44.3	28.1	6.6	3.0
17.6	36.0	36.8	6.4	3.2
15.6	35.3	36.1	9.6	3.4
10.9	37.0	33.9	10.9	7.3
7.1	39.3	36.9	14.3	2.4
השכלה				
18.0	40.5	29.7	9.9	1.8
17.2	41.5	29.5	8.5	3.3
11.2	34.3	39.4	9.3	5.8
11.1	30.8	43.6	11.1	3.4

שיפורים על פני זמן. השאלה הבאה ניסתה לברר אם הנשאלים סבורים שקיימת מגמה בתחום שירותי הבריאות לכיוון של שיפורים, במיוחד בהתייחס לשינויים שחלו לעומת המצב שנה או שנתיים קודם לסקר. גוש גדול (כ-40 אחוז) בקרב הנשאלים נטה להערכה שהמצב לא השתנה בשנתיים האחרונות. חיבור שתי התשובות לגבי הגוש המרכזי עשוי להצביע על כך, שחלק גדול מהציבור רואה את הדברים כתקינים. לצד הגוש המרכזי יש גוש גדול נוסף (35 אחוז), הסבור שבמהלך הזמן חלו שיפורים במערכת, ומספר לא קטן (14 אחוז) של משיבים, שלדעתם אף

היה שיפור ניכר. רק עשירית מהנשאלים חשבו שבשנתיים שחלפו חלה הרעה ברמת השירותים. בסך-הכל, כמעט מחצית הנשאלים רואים את המערכת כעוברת שינוי חיובי על-פני זמן, והממצא הזה בולט בהשוואה לסקר של השנה שעברה, שהעלה כי רק שליש מהנשאלים ראו את המערכת כמשתפרת על-פני זמן. מסתבר, שהתשובה החיובית מושפעת במידה רב מהערכתם של הצעירים עד גיל 29, שבקרובם שיעור המעריכים כי חל שיפור עולה לכדי 57 אחוז. יש לזכור שהצעירים נזקקים, בדרך כלל, פחות מאחרים לשירותי בריאות. ההערכה של המבוגרים היא פחות אופטימית.

חלוקה לפי מוצא מראה כי בעלי המשקפיים הוורודים הם ילידי הארץ דור שני, וכן ילידי אסיה-אפריקה – האחרונים אף העניקו משקל גבוה במיוחד לציון "חל שיפור ניכר". הביקורתניים כאן הם יוצאי אירופה-אמריקה, כולל עולי חבר המדינות, אך יש לציין שגם הם אינם מרחיקים לכת עד כדי אמירה שהמצב הורע בתקופה האחרונה. בהערכה זו אין הם שונים מהממוצע הכללי של הנשאלים. הערכתם היא שהמצב סטטי,

ובהתחשב בכך שהם העריכו שרמת השירותים "סבירה", הרי ייתכן שהפרשנות להערכה "אין שינוי", היא שהמצב סביר. בעלי השכלה גבוהה, שבקרבם היתה נטייה קטנה מהממוצע לראות את רמת השירותים כטובה, גם אינם נוטים כל כך להבחין בשיפורים על-פני זמן. שיעור הסבורים כך הוא בין הנמוכים מכל הקבוצות. בעלי השכלה תיכונית, לעומת זאת, הבחינו ברובם בשיפור שחל על-פני זמן. השכיחות הגבוהה ביותר של נשאלים שסברו כי חל שיפור נמצאה אצל חרדים ואצל ערבים, ואילו חילוניים נוטים פחות מאחרים להבחין בשיפורים, אם כי לא הרבה פחות מהממוצע בסקר. הבחנה מעניינת היא בין בעלי ההכנסה הגבוהה מעט מהממוצע ובין מי שמעליהם בסולם ההכנסות – בעלי הכנסה גבוהה "הרבה מעל הממוצע". האחרונים ראו שיפור בשנתיים האחרונות, כמעט באותו שיעור כמו כלל הנשאלים, ואילו בעלי ההכנסה "מעט מעל הממוצע" לא ראו את השינוי במידה כה רבה. כחבריהם לסקר.

שביעות רצון ישירה. הצלבה בין התשובה לשאלה הראשונה, לגבי רמת שירותי הבריאות בישראל, ובין התשובה לשאלה הנוכחית – "האם אתה מרוצה מהשירותים שאתה מקבל בקופת-החולים שלך?" – מגלה תופעה מעניינת: הציבור ברובו המכריע (84 אחוז) מרוצה משירותי הבריאות שהוא מקבל בקופת-החולים שלו, ואף על פי כן אין הוא יוצא מגדרו כדי לתת ציון דומה למערכת הבריאות בכללותה. נוצר כאן הרושם, שיוצרי דעת הקהל מצליחים להנחיל תחושה ביקורתית לגבי מערכת הבריאות בכללותה בקרב הציבור, גם כאשר הדבר עומד בסתירה להתנסות האישית שלהם. גם בממד הזמן יש בתשובות לשאלה זו משום ממצא חשוב: שביעות הרצון מהשירות שאליו משתייך הפרט הנשאל בסקר עלתה מאד לעומת השנה שעברה – גם בסקר שנערך אז השיבו בהערכה חיובית מרבית הנשאלים, אך ברוב קטן יותר של שני שלישים (לעומת 84 אחוז, כאמור, השנה). בתוך כך בולט הגידול בשיעור הסבורים, שהשירותים שהם מקבלים משביע **מאד** את רצונם – 30 אחוז השנה לעומת 19 אחוז בשנה שעברה.

שביעות הרצון הרבה מתגלה בקרב כל הקבוצות, ללא יוצא מהכלל, אך אפשר להבחין בגוונים קלים בין הנשאלים. הצעירים מרוצים יותר מהמבוגרים – 90 אחוז מרוצים מהשירות בקרב הצעירים עד גיל 29, ואצל גילאי 18-24 אף היו 40 אחוז "מרוצים מאד". אבל מסתבר גם, כי רוב הקשישים מביעים שביעות רצון מהשירות – שיעור המרוצים דומה

לממוצע הכללי בסקר. עולים מרוצים קצת פחות מאשר ילידי ישראל או עולים ותיקים; וערבים מרוצים פחות מיהודים. אצל הערבים בולט הניגוד בין חריגותם בהערכת רמת שירותי הבריאות (דעתם הכללית יותר חיובית משל האחרים) ובין שביעות רצונם הנמוכה דוקא מהשירות שהם מקבלים בעצמם. מצד שני, מתגלה אצלם עקביות כמעט מלאה, כאשר על שתי השאלות הם השיבו בחיוב בשיעור זהה (מה שאין כן, למשל, לגבי החרדים, אשר חרגו כלפי מטה בהערכת השירות הכללי והם חורגים קצת כלפי מעלה בשביעות הרצון הישירה שלהם מקופתם).

בהבחנה לפי רמת הכנסה אנו מוצאים שביעות רצון פחותה מן הממוצעת בקרב בעלי הכנסה נמוכה בהרבה מן הממוצע. לעומת זאת, בעלי הכנסה גבוהה הרבה מן הממוצע שבעי רצון במידה יוצאת דופן: 93 אחוז היו שבעי רצון. יש לציין, שהאחרונים היו הרבה פחות "נדיבים" בציון שהעניקו לרמה הכללית של שירותי הבריאות בישראל.

לסיכום פרק זה, מסתבר כי שירותי הבריאות זוכים בסקר זה להערכה רבה מצד הנשאלים. רובם הגדול סבור, שרמת שירותי הבריאות בישראל היא גבוהה מאד, גבוהה או לפחות סבירה. לפי רוב הנשאלים במהלך השנתיים האחרונות אף היו שיפורים ברמת השירות, ומכל מקום רובם המכריע מאמין שלא היתה הרעה. ועל הכל – שביעות רצונם הישירה מהשירותים שהם מקבלים היא רבה, ואפילו רבה מאד אצל חלק מהנשאלים. מפליא, אפוא, מדוע הערכתם את כלל השירותים בישראל – אף שהיא בסך-הכל חיובית – נמוכה מזו הנלמדת מהתנסותם האישית.

5. הכנסות ופנסיה

נתונים על התפלגות ההכנסות בישראל מתפרסמים מדי שנה, על סמך סקר ההכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני הסקר מעובדים גם על-ידי המוסד לביטוח לאומי המדווח על העוני ועל חלוקת ההכנסות לפי איפיונים שונים. אחד הממצאים השכיחים בשנים האחרונות הוא, שתוחלת העוני נעה בסביבות 16 אחוז. מדידה זו מתייחסת לעוני יחסי, שמובנו – מה אחוז האזרחים אשר הכנסתם נמוכה ממחצית ההכנסה החציונית בארץ. בסקר שלנו ביקשנו לעמוד על העוני במונחים של יכולת קיום עצמית, לפחות כפי שהיא נתפסת על-ידי הנסקרים.

צרכים בסיסיים. הנשאלים נתבקשו להעריך איזה חלק מכלל האוכלוסייה בישראל אינו יכול לספק את צרכיו הבסיסיים. יש להדגיש, שהשאלה היא סובייקטיבית בשני מובנים: האחד, כיצד מתייחס הנשאל לנתונים המתפרסמים מפעם לפעם, והשני – איך הוא מבין את המושג "צרכים בסיסיים", מבלי לדקדק בפרטים אלה. מעניין לציין, שתשובות הנשאלים עקביות למדי עם הנתונים האובייקטיביים. דבר זה בלט במיוחד לגבי שאלה אחרת, שהתייחסה להערכת מצבו האישי של הנסקר (ראה בעמוד הבא).

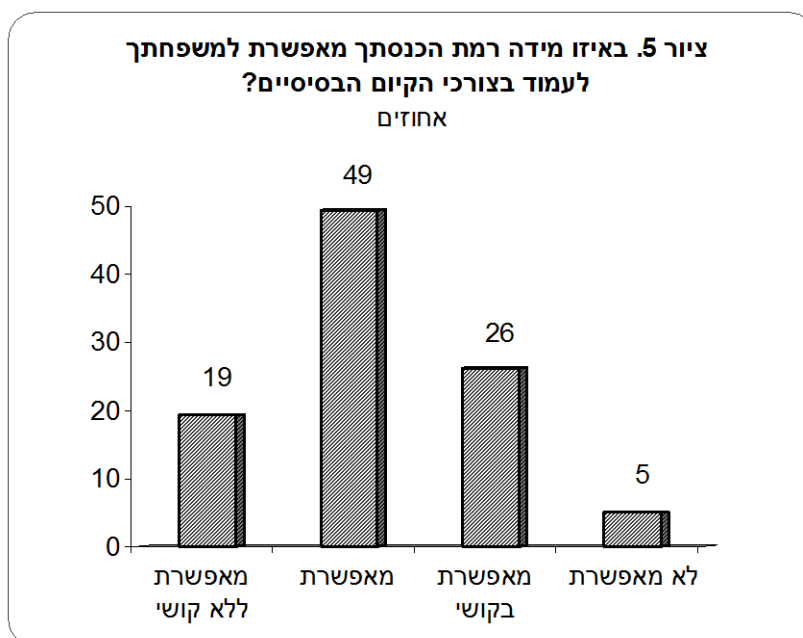
מסתבר מן הסקר, שתחושת הציבור קשה הרבה יותר מאשר מוצדק לפי הנתונים המדידים. מרבית הנסקרים השיבו ששיעור האזרחים, שאינם מגיעים לכדי יכולת לקיים את הצרכים הבסיסיים של משפחתם, מגיע עד שליש מכלל האוכלוסייה. רבים אף חשבו שיותר משליש מכלל התושבים אינם יכולים לפרנס את משפחתם (32 אחוז מהנשאלים סברו כך). רק כרבע מכלל הנשאלים העריכו נכונה את אחוז העניים באוכלוסייה, בהנחה שקו העוני מייצג את מה שאנשים חושבים כאי-יכולת לספק למשפחה את הצרכים הבסיסיים. ממצא בתוך ממצא הוא, שהתפלגות המשיבים דומה מאד בכל קבוצות הגיל, כלומר שגילאי העבודה, וכמוהם גם המבוגרים הקרובים לגיל פרישה, וכן הקשישים – הכל העריכו את המצב באופן דומה, ומרביתם העריכו שהמצב בישראל חמור פי כמה ממה שהוא "באמת".

בקבוצות המוצא נמצאה מידה פחותה במקצת של פסימיות בקרב יוצאי אירופה-אמריקה. "רק" 20 אחוז מהם (לעומת 32 אחוז בכלל הנסקרים) חשבו שהעוני הזה שורר במחצית הבתים בישראל. היפוכו של דבר בקרב יוצאי אסיה-אפריקה, אשר יותר מ-40 אחוז מהם העריכו את מצב העוני בממדים כה חמורים.

השכלה הוכיחה את עצמה כמאפיין המיטיב לזהות את המצב לאשורו. כמעט מחצית מבעלי השכלה הנמוכה (פחות מתיכון מלא) חשבו שהעוני פוקד את תושבי ישראל בשיעורים שמעל 30 אחוז, כשרבע מהם אף סברו שרוב תושבי המדינה נמצאים ברמת עוני כמוצג בשאלה. ערבים וחרדים העריכו באופן דומה כי תחולת העוני היא כה קיצונית, ואילו בקרב החילונים שבין הנשאלים שיעור המעריכים שכיחות עוני בדרגה כזאת היה נמוך במידה משמעותית. מרביתם צלפו למעשה לנתון המתפרסם, וכך גם סברו רובם של בעלי השכלה הגבוהה. אין זה מפתיע גם, שרמת ההכנסה של הנשאלים "השפיעה" על הערכותיהם. מרבית

העניים שבין הנשאלים העריכו שהעוני שכיח אצל יותר משליש מהאוכלוסייה, ואילו מרבית הנשאלים עם הכנסות מעל הממוצע ידעו לאמוד באופן מציאותי יותר את שכיחות העוני.

מצבם האישי של הנשאלים. מיעוט קטן בקרב הנשאלים, 5 אחוזים, העידו לגבי עצמם, שהכנסתם אינה מאפשרת להם לקיים את צרכיהם הבסיסיים של משפחתם. אליהם נוספו 26 אחוז, שאמרו שהכנסתם מאפשרת להם אך בקושי לקיים את משפחתם. כלומר, שבסך-הכל 31 אחוז דיווחו שהם בעלי הכנסה נמוכה מאד ונתון זה תואם את תשובתם האחרת – באיזו מידה הכנסתכם דומה לממוצע. מכאן אנו למדים, שהערכת הנסקרים בשאלה הקודמת, לגבי יכולת התמודדות עם צרכים בסיסיים, היתה מבוססת על הבנה נכונה של פרמטר העוני ויכולת הקיום הבסיסית.

מצבם של הצעירים עד גיל 24 שפיר למדי – שלושה רבעים הינם בעלי הכנסה המאפשרת קיום. קרוב לכך גם מצבם של המבוגרים, להוציא את גילאי 25-29, שמצבם קשה יותר. מפתיעה לעומת זאת, השכיחות הנמוכה

של קשישים, האומרים שהכנסתם אינה מאפשרת להם קיום (רק אחוז אחד) או מאפשרת בקושי קיום (27 אחוז). ילידי אירופה-אמריקה הם המבוססים ביותר בין הנחקרים, ובעקבותיהם ילידי הארץ דור שני וילידי הארץ שאביהם נולד באירופה-אמריקה. די קרובים להם יוצאי חבר המדינות שעלו לישראל בגלי העלייה המוקדמים. העולים החדשים (שנות התשעים) דומים במצבם לילידי אסיה-אפריקה, והם בתחתית סולם ההכנסות בקרב משתתפי הסקר יחד עם האוכלוסייה הערבית.

גם מהתשובות בסקר נמצא כי השכלה מתואמת חזק מאד עם הכנסה – רק חמישית מבעלי השכלה אקדמית דיווחו על קושי לקיים את עצמם, לעומת כמעט שני שלישי מבעלי השכלה הנמוכה. מרבית הערבים דיווחו שאינם יכולים לקיים עצמם (או יכולים בקושי), ורק שלישי מהם אמרו שהכנסתם מספיקה לקיום המשפחה. לעומתם, החרדים באוכלוסיית הסקר אינם במצב גרוע מזה של היהודים האחרים, ויש מקום לחשוד, שהדבר קשור עם דימוי עצמי, דפוסי חשיבה, ורמת ציפיות, אשר יכולים, אולי, להסביר את השכיחות הגבוהה של חרדים שהכנסתם מאפשרת להם קיום בסיסי. ייתכן גם, שמקורות ההכנסה שלהם מנוצלים באופן יעיל יותר. אינדיקציה נוספת בכיוון זה – של דפוסי חשיבה, יעילות השימוש בהכנסה וכו' – אפשר לקבל מהעובדה שאנשים המגדירים עצמם כבעלי הכנסה נמוכה בהרבה מן הממוצע דיווחו שהם יכולים לקיים עצמם בעזרת הכנסתם (28 אחוז מכלל בעלי ההכנסה הנמוכה בהרבה מהממוצע דיווחו כך).

פנסיה. שאלה נפרדת בפרק זה מתייחסת לעתיד – "האם הסדרי הפנסיה שלך מספקים את צרכיך לאחר פרישה". נמצא, כי רק 28- אחוז מהמשתתפים יש הסדרי פנסיה מספקים במידה רבה או אף רבה מאד. אחוז דומה סבור שההסדרים שיש לו עונים "במידת מה" על הצרכים. כל האחרים מרגישים שהסדרי הפנסיה לא יספקו את צורכיהם, כאשר חלקם בחרו בקטגוריה של "לא כל כך עונים על הצרכים".

זוהי אחת השאלות בסקר, שבתשובות עליה נתגלו הבדלים לפי מין, וכמצופה הגברים "מסודרים" יותר מהנשים. כמעט מחצית מכלל הנשים חסרות הסדרי פנסיה מספקים. לעומת זאת נתקבלה תוצאה שונה מן הצפוי בהתפלגות לפי גיל. ראשית, רוב קבוצות הגיל דומות זו לזו בהתייחסותן להסדרי הפנסיה שלהן, כולל קבוצת הקשישים. באשר לקבוצות הגיל הצעירות, בני 30 ומטה, רוב הנשאלים ציינו ש"אין להם דעה" בנושא. חריגה היא קבוצת האנשים בגיל של ערב פרישה, היינו

קבוצת גילאי 50-64. מחציתם מודאגים מאד מהסדרי הפנסיה, ורק 23 אחוז סבורים שההסדרים שיש להם יספקו את צורכיהם. מקרב הנשאלים שעלו בשנות התשעים מחבר המדינות, כ-40 אחוז בחרו לענות ב"אין דעה". בין אלה שכן חיוו את דעתם, כשני שלישי העריכו שהסדרי הפנסיה שלהם "לא כל-כך" (37 אחוז) או "כלל לא" (29 אחוז) עונים על צורכיהם.

בהתפלגויות לפי רמות השכלה והכנסה (אשר כבר מצאנו מתאם גבוה ביניהן בשאלות שונות) יש לציין, שגם משכילים עם תואר שני ושלישי אינם מגיעים להסדרי פנסיה נאותים אלא ב-39 אחוז מהמקרים. שפר חלקם של בעלי הכנסות גבוהות מאד, אשר גם הכנסתם הצפויה לעת פרישה מניחה את הדעת: 60 אחוז "מסודרים" בהחלט ומחצית מהם אף "במידה רבה מאד". לעומת זאת, העניים בהווה יהיו גם עניים לעת זקנתם, כפי שניתן ללמוד מדיווחיהם על הסדרי הפנסיה שלהם: רק 9 אחוזים "מסודרים", ואילו למרביתם, שלושה רבעים מכלל העניים, אין הסדרי פנסיה העונים על צורכיהם. לנותרים, 16 אחוז, יש הסדרים מספקים "במידת מה".

ישנה קבוצה אחת, שלגביה אפשר לבחון את המצב ברמה אקטואלית ולא ברמה חיזויית – פנסיונרים בהווה. אלה נמצאו מחולקים כלהלן: 57- אחוז יש הסדרי פנסיה מספקים (12 אחוז במידה רבה מאד, 16 אחוז במידה רבה, ו-29 אחוז במידת מה), ל-31 אחוז הסדרים ש"לא כל כך עונים על הצרכים", ויש ביניהם יותר מ-12 אחוז, שההסדרים כלל לא מספקים את צורכיהם.

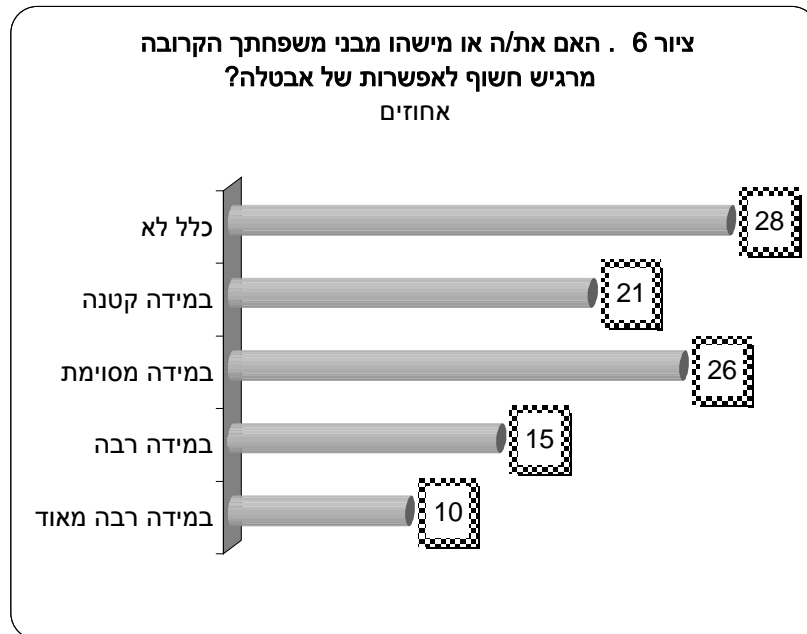
התמונה המסכמת בצד ההכנסות היא, שלמרבית האנשים הכנסה המאפשרת להם להתקיים, אבל לשליש מהם קשה להתקיים מהכנסתם, והדבר נכון אפילו אצל משכילים מאד. יחד עם זאת, מצבם שפיר, בעיני עצמם, באופן יחסי, משום שהם סבורים כי מצבה של כלל האוכלוסייה חמור בהרבה, אף קשה יותר ממה שמלמדים הנתונים הרשמיים על התפלגות ההכנסות בישראל. בכל מקרה, הסדרי הפנסיה המדווחים הם לקויים במידה רבה, והדבר איננו רק תחזית – הפנסיונרים בפועל אינם מתארים תמונה שונה מזו המצטיירת אצל מי שטרם פרשו. התוצאה היא, שאנשים הקרובים לגיל פרישה מביעים דאגה רבה יותר מבני הגיל האחרים.

6. תעסוקה ואבטלה

בישראל קיים מזה מספר שנים רפיון בתעסוקה, לאחר טלטלות עזות שחלו במשך עשור התשעים, שדפוסן מורכב ואף יחיד במינו: ראשיתו של המצב הנוכחי נעוצה עוד בסוף שנות השמונים, בהמשך לפעולות הייצוב הכלכלי של אמצע אותו עשור. בשנת 1989 שררה אבטלה של 9 אחוזים (הרבה יותר לעומת כל תקופה קודמת אחרת, זולת שנות המיתון -1964-66). הלחץ על שוק העבודה בעקבות גל העלייה העלה עד מהרה את האבטלה לשיעור של 12 אחוז, ומה שמפליא יותר הוא הירידה התלולה לאחר מכן לכדי 6 אחוזים. ואולם בשנים מאז 1996 חל גידול רב באבטלה והוא ניצב מאז ברמה של קרוב ל-9 אחוזים.

איום האבטלה. משתתפי הסקר נשאלו, האם הם מרגישים מאוימים באופן אישי מפני אבטלה. התשובות שנתנו הנסקרים הצביעו על מצב חמור, ללא יחס לעומק האבטלה בפועל. יותר ממחצית הנשאלים חשו איום ממשי, על עצמם או על בני משפחתם, מפני אפשרות של האבטלה: 10 אחוזים חשים מאוימים במידה רבה מאד, 15 אחוז חשים כך במידה רבה, ו-16 אחוז חוששים מכך "במידה מסוימת". משמעות הממצא היא, שנוסף לקורבנותיה הישירים של האבטלה, גם המועסקים ומשפחותיהם נמצאים במצוקה בהקשר לכך, משום שאיבדו את הביטחון במצבם. התחושה היא שהם אינם מוגנים והם עלולים במועד כלשהו למצוא את עצמם באותו מצב כמו חבריהם המובטלים בפועל. מעניין לציין כי בהשוואה עם הסקר שנערך לפני שנה, אנו מוצאים שאחוז המודאגים "במידה רבה מאד" ירד מ-14 ל-10 אחוזים, ושיעור החוששים "במידה רבה" ירד מ-19 ל-15 אחוז.

בהתפלגות לפי גיל נמצא, שהקבוצה החשה מאוימת יותר מכולן היא קבוצת גילאי 25-29 – בקרבם 62 אחוז מרגישים תחת איום ממשי ומתוכם כמחצית מרגישים מאוימים "במידה רבה" ואף "רבה מאד" (כעשירית מכלל הקבוצה). אצל הקשישים נמצא אחוז קטן יחסית של חוששים "במידה רבה" מאבטלה, ולכאורה גם האחוז הזה אינו מובן, אבל ההסבר לו נעוץ בכך שהשאלה התייחסה גם לבני משפחה קרובים.

בשים לב לשיעורי האבטלה הגבוהים ולתחולתם הבלתי-שוויונית, אין זה מפליא ש-37 אחוז מחסרי ההשכלה מגלים דאגה רבה מפני אפשרות שהאבטלה תפקוד אותם. עליהם נוספים עוד 25 אחוז מתוכם מביעים דאגה "במידה מסוימת". אולם מסתבר, שגם בין המשכילים ביותר, בעלי תואר שני ושלישי, נמצאים 22 אחוז דאוגים מאד, ועוד 23 אחוז החוששים ב"מידה מסוימת". ערבים נטו יותר מכולם לחשוש מפני אבטלה – 40 אחוז "במידה רבה" ו"במידה רבה מאד", ועוד 18 אחוז "במידה מסוימת" – סך-הכל 58 אחוז. אולם הדאגה המירבית נתגלתה אצל בעלי הכנסה נמוכה במיוחד, שרובם המכריע, 74 אחוז, התבטאו בכיוון זה, וכמעט 50 אחוז מכלל העניים הביעו דאגה רבה עד רבה מאד. ייתכן שהם מועסקים במשלח-יד חשופים במיוחד, אבל הדבר משקף בוודאי גם את חוסר הרזרבות שלהם, שבעטיו סכנת האבטלה היא הרבה יותר מוחשית.

שביעות רצון מעבודה. השאלה הבאה התייחסה למועסקים שבקרב הנסקרים, והם נשאלו מה שביעות רצונם מעיסוקם. מסתבר, שהרוב המכריע של כלל הנשאלים מרוצים וחלקם אף מרוצים מאד. גם חלק

גדול מהנותרים הם רק מסויגים, ו-61 אחוזים בלבד אינם מרוצים כלל. בולטים בשביעות רצונם הקשישים העובדים – כחמישית מהנשאלים בקבוצת גיל זו – שלא נמצא בהם אף אחד האומר שאינו מרוצה כלל. לעומת זאת, בני כל הגילים האחרים דומים זה לזה, עם הבדל אחד, אצל גילאי 25-29, שלא נמצאו בקרבם כמעט אנשים שאמרו שהם כלל לא מרוצים.

גם רוב גדול מבין בעלי השכלה נמוכה מרוצים מעבודתם, אם כי במידה פחותה מאחרים, וגם עולי שנות התשעים מרוצים או מרוצים מאד – 63 אחוז. המרוצים ביותר מבין כל הנשאלים הם החרדים, ששיעור המרוצים ומרוצים מאד בהם הוא 85 אחוז, וביניהם 41 אחוז מרוצים מאד. הממצא האחרון, העקבי עם תוצאות הסקר הקודם מלפני שנה, הוא שלמעלה משני שלישי מכל הנשאלים החרדים עבדו. ככלל, נראה שהערבים אינם כה מרוצים כמו היהודים, ושיעור המרוצים אינו עולה על 65 אחוז. בחלוקה לפי מעמד בעבודה נמצא שיעור גבוה מאד של שביעות רצון בקרב עצמאיים – 88 אחוז, ועולים על כולם בעלי ההכנסות הגבוהות במיוחד – 94 אחוז מהם הביעו שביעות רצון, ויותר מחציים אף מרוצים מאד.

סיכויים למצוא עבודה מתאימה. התפלגות התשובות על שאלה זו קרובה יותר לאלה שהתקבלו בתשובות על חשש מפני אבטלה, ולא לתשובות על שביעות רצון מעבודה. קרוב למחצית הנשאלים (42 אחוז) סבורים, שיש לאנשים היום סיכויים נמוכים בלבד למצוא תעסוקה ההולמת את כישוריהם. רק 22 אחוז מעריכים, שיש סיכויים טובים למצוא עבודה מתאימה, ומיעוט מבוטל של 4 אחוזים בלבד מעריכים שהסיכויים הם "טובים מאד". מה שמחמיר את המצב הוא ההרעה שחלה על פני זמן, כמשתקף בעובדה שבסקר הקודם, של השנה שעברה, שיעור המאמינים בסיכויים טובים למציאת עבודה מתאימה היה קרוב ל-30 אחוז.

בהתפלגויות לפי מין וגיל ניתן למצוא הבדלים קלים בלבד לעומת הממוצע הכולל. אצל נשים נמצאה פסימיות רבה יותר מאשר אצל גברים, כאשר רק 17 אחוז רואות לנגד עיניהן סיכויים טובים או טובים מאד, לעומת 28 אחוז בקרב הגברים. יש לציין שזהו אחד התחומים המעטים בהם נמצאו הבדלים בין שני המינים. קשישים ואנשים בגיל 50-64 הם, כמצופה, פחות אופטימיים מהאחרים, והתפלגותם קרובה לזו שנמצאה אצל נשים.

נקודת שפל לפי מוצא מתגלה אצל יוצאי חבר המדינות, שבקרובם רק 12 אחוז סבורים שניתן למצוא עבודה המתאימה לכישורים האישיים. מה שמחמיר את הממצא הזה הוא, שהדבר חל כמעט באותה מידה לא רק על עולי שנות התשעים, אלא גם אצל עולים מהגל הקודם, שהם למעשה ותיקים בארץ. יוצאי אירופה-אמריקה רואים לנגד עיניהם סיכויים טובים יותר מהאחרים וגם ילידי ישראל דור שני קרובים אליהם בהערכה. לעומת זאת, שיעורם של יוצאי אסיה-אפריקה (גם אם הם עצמם נולדו בישראל) נמוכים יותר לגבי הסיכוי למצוא עבודה מתאימה בהשוואה לקבוצות שהזכרנו.

לוח 4. מה הסיכויים של אנשים למצוא כיום עבודה המתאימה לכישוריהם?					
סיכויים טובים	סיכויים טובים	סיכוי מסוים	סיכויים נמוכים	כלל אין סיכוי	
					סאחוזי
4.4	17.3	35.9	35.9	6.4	כלל האוכלוסייה
5.6	22.6	32.0	34.0	5.8	גברים
3.4	31.1	39.2	37.4	6.9	נשים
					השכלה
6.5	10.2	26.9	47.2	9.3	יסודית, תיכון חלקי
3.1	19.0	33.2	37.7	7.0	תיכון מלא
4.1	17.0	41.2	31.6	6.1	על-תיכונית או תואר ראשון
8.0	19.6	42.0	27.7	2.7	תואר שני או שלישי

חסרי השכלה מועדים, כנראה, בעיני עצמם לאי מציאת עבודה, וקרוב ל-60 אחוז מהם רואים לנגד עיניהם סיכוי קלוש לכך. רק 17 אחוז מהם רואים סיכויים ממשיים למצוא עבודה, אם כי יש לציין שאפילו בעלי השכלה גבוהה מאד אינם אופטימיים.

אצל הערבים שבין הנשאלים נמצאה תמונה דומה לזו המאפיינת את חסרי השכלה. בין היהודים נמצאה קבוצה אחת פסימית – דתיים, ואילו הקבוצות האחרות – חרדים, מסורתיים וחילוניים הם אופטימיים יותר, בסדר עולה כפי שמנינו כאן.

התמונה הפסימית ביותר מתגלה בהתפלגותם של בעלי ההכנסה הנמוכה מאד, שמהם רק 6 אחוזים סבורים שיש סיכוי טוב למציאת עבודה מתאימה. יש להניח שההערכות שבכל הקבוצות מבוססות על התרשמות אישית, והסיכויים שהאנשים נותנים מייצגים את הערכת המצב הצפוי לעצמם או לאנשים אחרים במעמד כלכלי דומה. הדבר מסביר הן את התפלגות העניים, כפי שהוזכרה, והן את התפלגות העשירים שבמדגם, אשר כמעט מחציתם מאמינים שיש סיכוי טוב – ואפילו טוב מאד – למצוא עבודה מתאימה.

מדיניות כלפי עובדים זרים. כללנו בפרק זה את שאלת העובדים הזרים, לא כגורם מסביר או מוסבר בהקשר לשלוש השאלות הקודמות, אלא כהיבט נוסף בתחום התעסוקה. אבל ניתוח מעמיק יותר מהמוצג כאן עשוי, אולי, למצוא קשר בין ההתייחסות לשאלה זו ובין הניסיון האישי בתחום העבודה.

מסתבר כי הנסקרים מתחלקים לשלוש קבוצות כמעט שוות גודל. בתשובה לשאלתנו בעניין העובדים הזרים: השליש הראשון חושב, שיש למנוע את כניסתם של עובדים זרים ואף לגרש את מי שכבר נמצא בישראל. (ראוי לציין, כי שיעור החושבים כך בשנה שעברה היה יותר ממחצית הנחקרים). השליש השני מוכן להתפשר עם המציאות ולהתיר למי שנמצא כאן להישאר, אך מתנגד להמשך כניסתם של עובדים זרים נוספים. ובהשלמה להם, 30 אחוז בחרו בתשובה "לתת להם תנאים שווים לאלה המקובלים לגבי עובדים אחרים במשק".

גם כאן, כמו בשאלה קודמת בתחום התעסוקה, נמצא הבדל מסוים בין המינים, כאשר כאן הגברים קיצוניים יותר מהנשים. החלוקה לפי קבוצות גיל של הנשאלים אינה מגוונת, זולת גילאי 25-29, המציגים עמדה קשוחה מן האחרים. ייתכן שהם חשים מאוימים יותר מהאחרים, ולגביהם מיקומה של שאלה זו בפרק הנוכחי היא יותר רלבנטית במובן זה, החושף קשר בין הרגשת האיום הכללי על התעסוקה ובין העמדה המתנגדת להעסקתם של זרים בישראל.

שכיחות גבוהה (יותר ממחצית הנשאלים) של דרישה לגירוש העובדים הזרים נמצאה אצל חסרי השכלה, אצל בעלי הכנסה נמוכה מאד, ואצל

חרדים. הקבוצות הבאות בהחמרתן, בשיעור של 48 אחוז הסבורים שיש לגרש את הזרים, הם ערבים, דתיים ועולים ותיקים מחבר המדינות (לגבי האחרונים יש לציין, שקבוצת העולים החדשים, עולי שנות התשעים, הם ליברלים אף יותר מהמוצע). קבוצות שבהן נמצאו שיעורים נמוכים – יחסית למוצע – של תומכים בגירוש כוללות חילונים, ילידי אירופה-אמריקה, ומשכילים בעלי תואר שני או שלישי, וכן בעלי הכנסה גבוהה מהמוצע, סטודנטים וחיילים. הקבוצה הבולטת ביותר בתמיכתה להעניק לזרים תנאים שווים הם עולי שנות התשעים, וגם קשישים וחילוניים אינם מפגרים הרבה אחריהם.

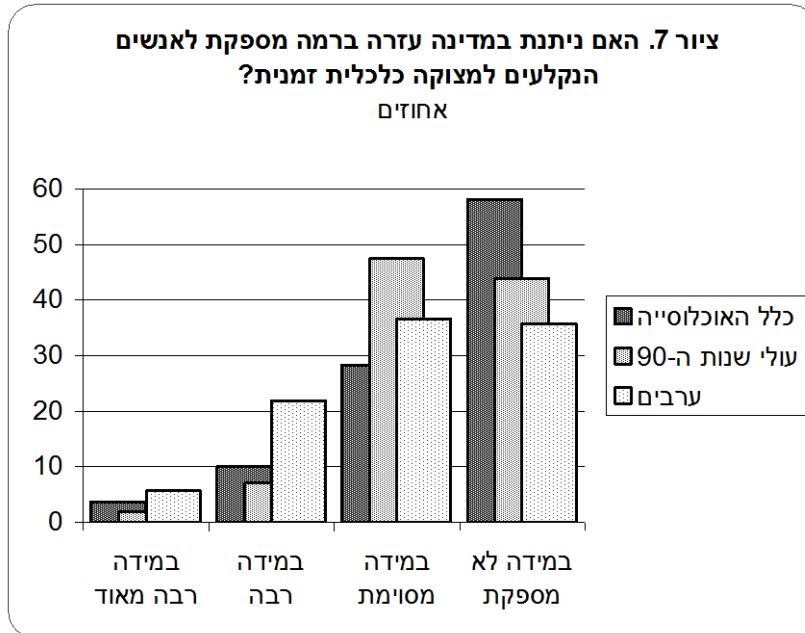
לסיכום, המצב האובייקטיבי בתחום התעסוקה אינו מרנין, ועל אף השיפור הקל באבטלה, המצוקה עדיין קשה. התוצאה השלילית הישירה ברורה, אך בפרק זה נמצאנו למדים שהמצב גרוע אף מכך בגורמו תוצאות שליליות עקיפות בדמותן של דאגות וחששות מפני היחשפות עצמית לאבטלה. מתלווה לכך הערכה, בשיעורים גבוהים, שהמשק הישראלי אינו מעמיד סיכויים טובים בפני המחפשים עבודה או המבקשים להחליף מקום עבודה. הצד החיובי המתגלה בפרק זה הוא, שבמידה רבה מביע ציבור המועסקים שביעות רצון מעבודתם, וכמו כן הדאגות מפני אבטלה הוקלו במידת מה לעומת המצב בשנה שעברה. מכל מקום, הדאגות הן, כאמור, עדיין ניכרות, ואולי הן עומדות ברקע תשובותיהם של רבים מהנשאלים בעניין העובדים הזרים. ההתנגדות להבאתם גדולה מאד, יותר משני שלישי הנסקרים, והדבר מגיע אף לקיצוניות של דרישה לגרשם, המובעת על-ידי שליש מהנחקרים.

7. מצוקות

בסקר נבחנה באופן ממוקד שאלת המצוקות הישירות שבהן נתקלים בחברה, ובמיוחד בדקנו מה חושב הציבור על המערכות האמורות לבוא לעזרתם של אנשים במצבי מצוקה. התייחסנו למצוקות בעלות אופי כללי וכן באופן ספציפי לגבי טיפול בקשישים. נלוותה לכך שאלה שנגעה להרגשת הביטחון האישי והחשיפה לאלימות.

עזרה במצוקה כלכלית. מערכת הרווחה הישראלית מקיימת שורה של הגנות לאנשים הנמצאים במצוקה כלכלית. הביטוח הלאומי מעניק קצבאות כספיות בהיקפים גדולים מאד למשפחות עם ילדים ולקשישים,

וקצבאות מגיעות גם לידיהם של אנשים שאינם מוגדרים כנוקדים. במקביל לכך מפנה הביטוח הלאומי מקורות כספיים לאנשים שנמצאים במצוקה כלכלית: השלמת הכנסה, דמי אבטלה, קצבאות נכות ועוד. הנחקרים נשאלו, מה הם סבורים לגבי העזרה שמגישה המדינה לאזרחים שנקלעו למצוקה זמנית – האם ניתנת עזרה במידה רבה מאד, רבה, מסוימת, או לא מספקת.

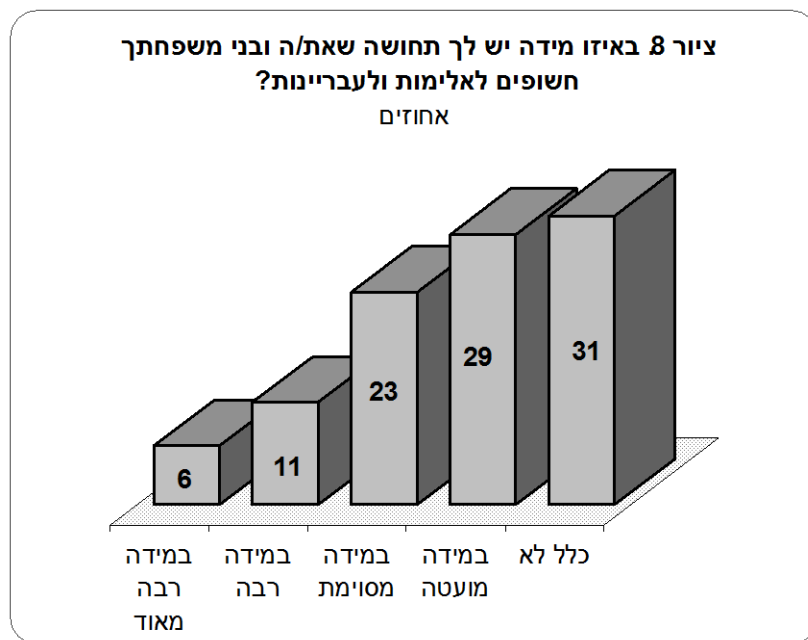
מתברר שיותר ממוחצית (58 אחוז) מכל הנשאלים סבורים שהעזרה אינה מספקת. תשובה זו מעוררת תהייה, לאור ההסדרים הרבים הקיימים, כאמור, בעיקר במסגרת הביטוח הלאומי ולא רק בה. זאת ועוד, מרבית האחרים – 28 אחוז – חושבים שהעזרה הניתנת היא מספקת "במידה מסוימת". בקיצור – רק 14 אחוז מעריכים שהעזרה הממלכתית הניתנת לאנשים במצבי מצוקה חולפים היא רבה או רבה מאד (מיעוט מבוטל ענה "רבה מאד").

בולטים בהערכה השלילית עולים ותיקים – בעיקר מאסיה-אפריקה, עם 72 אחוז, אבל גם מאירופה-אמריקה, עם 63 אחוז. שיעורים גבוהים נמצאו גם אצל חרדים 68 אחוז, ובדרגת ההחמרה הבאה היו משכילים מאד (63 אחוז), דתיים, קשישים ועצמאיים, ילידי ישראל דור שני. לעומתם, שיעורים נמוכים של מי שסבורים שהעזרה אינה מספקת נמצאו אצל עולי שנות התשעים (44 אחוז) וערבים (36 אחוז). נראה, כי הערכה זו בשתי הקבוצות האחרונות משקפת בעיקר רמת ציפיות נמוכה.

הסדרי סיעוד לקשישים. חוק הסיעוד, אשר פועל באופן רחב מאז ראשית שנות השמונים, מאפשר לספק לקשישים, שתפקודם לקוי, עזרה סיעודית בביתם, כדי לאפשר להם להישאר בביתם למרות מוגבלותם הפיזית. הנחקרים נשאלו, האם להערכתם ההסדרים הקיימים אכן משיגים את היעד לאפשר לקשישים המוגבלים להישאר בביתם בקהילה. מחצית מהנשאלים השיבו שההסדרים הקיימים משיגים את יעדם (מיעוטם חשבו שהם משיגים את היעד "במידה רבה" או "רבה מאד"). לעומתם, המחצית האחרת סבורה שהיעד אינו מושג במידה מספקת, וחלקם – 15 אחוז – אף סבורים שהיעד אינו מושג כלל.

נושא הסיעוד מעסיק, מטבע הדברים, את הקשישים, ובקרב בני גיל זה בין הנשאלים אכן גדול מאד מספר המעריכים שההסדרים הקיימים אינם מספקים. יחד עם זאת, הם אינם כה קיצוניים כמו הצעירים מהם, גילאי 30 ומעלה ו-50 ומעלה, בכך שרק 9 אחוזים מהם סבורים שהמצב אינו מספק כלל, בעוד שאצל הצעירים מהם, כמעט 20 אחוז סברו כך. ההסבר לכך יכול להיות, שהקשישים משתתפי הסקר אינם בעצמם צרכנים של שירותי הסיעוד, ואילו הצעירים מהם ייתכן שנחשפו לצורך לסעוד את הוריהם. ברוב הקבוצות שכיחות התשובה שההסדרים "לא מספקים" או "לא משיגים כלל את היעד" דומה למדי, אולם קבוצה אחת המתבלטת בדאגתה היא של אנשים במעמד עצמאי בעיסוקם. נימה אופטימית מסוימת נתגלתה אצל עולי חבר המדינות, ובמיוחד אצל עולי שנות התשעים וכן אצל ילידי הארץ ממוצא אסיה-אפריקה. לגבי האחרונים, ייתכן שהנטייה בחברה שמרנית יותר לשלב את הקשישים במשפחה מורחבת מקטינה את ההישענות על הסדרים מוסדיים. בכל אופן, גם אצל מרביתם שוררת התחושה, שההסדרים הקיימים אינם משיגים את יעדם.

חשש מאלימות. בפרק זה של מצוקות אישיות כללנו גם שאלה בדבר תחושת החשיפה לאלימות, נושא כאוב מאד בחברה הישראלית. כמו בהקשר לאבטלה, גם כאן לנזק הישיר הנגרם לקורבנות האלימות מצטרף נזק עקיף, המתבטא בחששם של רבים מפני האפשרות שיהיו בעצמם קורבנות לאלימות. אולם על אף שהממצאים בתחום זה אינם קלים, בלשון המעטה, הרי ש"חצי הכוס המלאה" באה כאן לידי ביטוי בהשוואה עם תוצאות הסקר של השנה שעברה. באותו סקר נמצאו 30 אחוז מהנשאלים, אשר דיווחו שהם או בני משפחתם חשופים לאלימות במידה רבה וחלקם אף במידה רבה ביותר. והנה, השנה ירד השיעור ל-17 אחוז – שיעור לגמרי לא מבוטל, אבל נמוך כמעט עד כדי חצי מזה של השנה הקודמת. גם בקצה הנגדי – אלה הסבורים שאינם חשופים כלל – חל השנה שיפור רב ושיעורם של הטוענים כך עולה על 30 אחוז, כפליים יותר משיעורם בשנה שעברה. ייתכן שניתן להסביר הבדלים אלה בין שתי התקופות, לפחות בחלקם, בהבדלים בשכיחות האירועים האלימים בתקופות הסקר, ובעוצמת משתנות של הדיווח עליהם באמצעי התקשורת.

ברוב קבוצות המשנה היתה תחושת ביטחון בשיעור קרוב לממוצע, שעלה, כאמור, על 30 אחוז, אך בשתי קבוצות הגיעה הרגשה זו לכדי 40 אחוז ומעלה, והן החרדים וילידי אסיה-אפריקה. מנגד היו קבוצות מסוימות שרמת הביטחון הגבוהה ("לא חשוף כללי") היתה נמוכה מאד בקרבם, ובולטים ביניהם עולי חבר המדינות. במדרג לפי השכלה, נמצא ששכיחות העונים בחיוב על הקטגוריה "כלל לא חשוף" יורדת ככל שרמת ההשכלה עולה. גם בדירוג לפי דתיות קיים רצף – החל בחרדים הרואים עצמם בטוחים יותר, המשך בדתיים, דרך מסורתיים, ועד חילוניים, שאצלם שיעור הבטוחים מאד הוא 22 אחוז בלבד. בחלוקה לפי רמת הכנסה לא נמצאה סדירות כלשהי. נשים אינן שונות מגברים בעניין זה, אך קשישים מודאגים יותר מהצעירים מהם.

לסיכום, נראה שהאזרח הישראלי מצפה לעזרה רבה מצד הרשויות כדי להתמודד עם מצוקות כלכליות, והמציאות הקיימת אינה מספקת אותו. שיעור שביעות הרצון בתחום זה היא הנמוכה ביותר מבין כל התחומים שנסקרו. גם הסדרים בצד הפיזי, בתחום הביטוח הסיעודי, אינם עונים על הצרכים ועל היעדים שנקבעו להם, לדעת הנחקרים. בהשלמה לכך, רבים מהנשאלים מודאגים ממצב הביטחון האישי, אבל רבים מהם מרגישים שאינם חשופים כלל לאלימות, ויתרה מזו – המצב בתחום זה השתפר מאד, כפי שעולה מהשוואת סקר זה עם הסקר שנערך בשנה שעברה.

8. דיור

איכות הדיור היא אחד ממאפייני הרווחה החשובים, והפתרונות הניתנים בתחום זה הם בעלי חשיבות מיוחדת במדינה כמו ישראל, שבה נקלטים גלי הגירה מסיביים בהווה, וקיים עוד צורך להמשך המאמץ להסדיר את קשיי הדיור של אלה שעלו בעשורים קודמים. הבעלות על דיור נפוצה בישראל כדגם כמעט בלעדי – דירה שכורה היא פחות שכיחה – והדבר מחייב מאמץ מיוחד מצד כל זוג המבקש להקים כאן את ביתו. הנסקרים נשאלו, אפוא, האם דירתם מספקת את צורכי המשפחה, ובהמשך נשאלו האם הם רואים קושי במציאת דיור מתאים. בהשלמה לכך נבדק הנטל שמרגישות המשפחות במימון הדיור שלהם.

רמת הדיור. ברובם הגדול גורסים הנסקרים שדירותיהם עונות על צורכיהם, והדבר נכון כמעט לגבי כל הקבוצות: שני שלישי מכל המשיבים ענו באופן החלטי שהדירה מספקת את צורכי המשפחה, ומרבית האחרים העריכו שהפתרון הקיים אצלם מספק "באופן סביר". רק 13 אחוז מכלל הנחקרים קבעו שרמת הדיור שלהם אינה מספקת את צורכי משפחתם. נמצאו הבדלים בין קבוצות שונות בעוצמת החיוב. הבדלים גדולים נמצאו, למשל, בין קבוצות גיל, כאשר המרוצים ביותר הם קשישים, וקרובים להם בתחושה זו הם הצעירים בגיל 18-24. ייתכן שההסבר לכך טמון בגודל (או קוטן) המשפחה, אשר בשתי קבוצות אלה נוטה לעתים קרובות לכלול אדם אחד או שניים בדירה. אצל קשישים מתווספת גם העובדה, שהמצב הנוכחי שלהם מבטא את ההצבר של כל השנים שקדמו, כלומר אחרי שכבר התגברו על בעיות הדיור בשלבים קודמים של חייהם. גילאי הביניים הם אלה שפחות שבעי רצון, והם מייצגים את השנים שבהן ההתמודדות עם בעיות הדיור עדיין בעיצומה.

ההתפלגות לפי המוצא והוותק מייצגת היטב את המתאם בין איפיונים אלה לבין מצב כלכלי והצבר רכוש: יוצאי אירופה-אמריקה הם במצב טוב מיוצאי היבשות האחרות ואף מילידי ישראל דור שני. אחרונים בדירוג הם עולי חבר המדינות, ובעיקר עולי שנות התשעים, שאצלם שביעות הרצון מהדיור היא הרבה יותר נמוכה מהממוצע – שלישי מרוצים אצל העולים לעומת שני שלישים, כאמור, בכלל האוכלוסייה.

בהבחנה לפי השכלה מרובדים הנשאלים באופן שאצל חסרי השכלה שיעור החושבים שדירתם מספקת הוא 58 אחוז, בעוד שבעלי תואר שני ושלישי מרוצים ב-75 אחוז מהמקרים. ביטוי מלא לכך ניתן בהתפלגות לפי רמת הכנסה – המתואמת במידה רבה עם ההשכלה – כאשר בעלי ההכנסה הנמוכה הם הפחות מרוצים מכולם, ואילו הרוב המוחץ של בעלי ההכנסות הגבוהות מרוצים מדירתם. הממצא האחרון מעלה עובדה הראויה לציון: אצל אנשים המדווחים שהכנסתם נמוכה הרבה מן הממוצע נמצא כי רבים מהם – יותר ממחציתם – מביעים את דעתם שדירתם מספקת את צורכי משפחתם. אגב, זו גם השכיחות אצל הערבים שבין הנשאלים. מעניין גם, שבקרב היהודים – אם יש תחום שבו אין הבדלים בין אנשים לפי דתיותם, הרי זה בעניין הדיור. בין אם חרדים או דתיים ובין אם מסורתיים או חילוניים – אצל כולם שביעות הרצון מהדירה דומה לממוצע הכללי.

לוח 5. האם הדירה שבה את/ה מתגורר/ת מספקת את צורכי משפחתך?			
לא מספקת	באופן סביר	כן	
			<i>זימאחו</i>
12.8	21.5	65.7	כלל האוכלוסייה
			<i>גיל</i>
10.7	10.7	78.7	18-24
19.7	21.3	59.1	25-29
15.2	26.5	58.4	30-49
11.9	23.2	64.9	50-64
3.3	15.6	81.1	65+
			<i>הכנסה</i>
28.7	16.3	55.1	הרבה מתחת לממוצע
15.8	30.4	53.8	מעט מתחת לממוצע
7.9	23.3	68.8	ממוצעת
7.5	15.7	76.7	מעט מעל הממוצע
5.2	12.4	82.5	הרבה מעל הממוצע

האפשרות למצוא פתרון דיוור. בתשובות לשאלה הקודמת נמצא כי אמנם שני שלישים מכלל הנחקרים ראו את דירתם כמספקת, אך בכל זאת היה שליש שתשובתו היתה הפוכה. למרבה הצער מסתבר, כי שליש מהנשאלים אמרו שאנשים במצב כלכלי-חברתי כשלהם אינם יכולים

למצוא דיור מתאים, או שהאפשרות לכך נמוכה. סביר להניח, שאלה הם אותם אנשים שדיווחו בשאלה הקודמת, כי דירתם אינה מספקת את צורכי משפחתם. לבד ממיעוט זה, מרבית האנשים סבורים שניתן להשיג דירה כמוגדר בשאלה, אך הם כוללים שלושה גושים דומים בגודלם לפי תשובותיהם על דרגת הקושי במציאת דירה. הגוש האחד סבור שהאפשרות לכך טובה, הגוש השני רואה את האפשרות כסבירה, והאחרון מגדיר את דרגת האפשרות כנמוכה. נוסף עליהם יש מיעוט, דומה בגודלו למיעוט הפסימי, הסבור שהאפשרות לאנשים כמותם למצוא דירה היא טובה מאד.

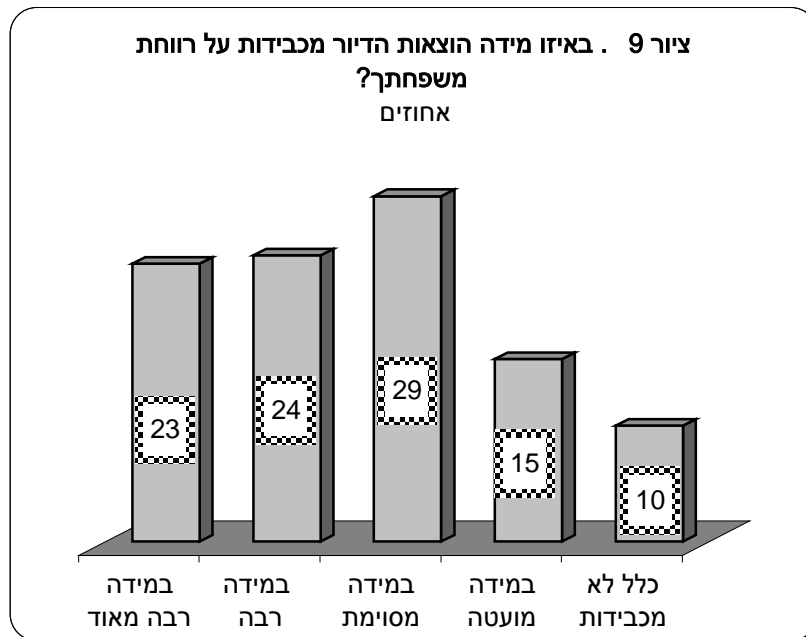
בהבחנה לפי גיל לא נמצאו הבדלים גדולים, זולת הקשישים, שאצלם שיעור הסבורים שהאפשרות טובה או טובה מאד מגיע רק למחצית השיעור שנמצא בממוצע לכלל המדגם. קשישים הסבורים שהאפשרות נמוכה, או אינה קיימת כלל, הם מחצית מכלל הקשישים במדגם. זהו גם, פחות או יותר, המצב אצל עולי שנות התשעים מחבר המדינות. בקבוצות מוצא אחרות נמצא, כי מצבם של ילידי ישראל שפיר במיוחד, וקרובים להם ילידי אירופה-אמריקה.

בעלי תואר שני או שלישי סבורים יותר מכולם, שהאפשרות למצוא דירה מתאימה היא טובה ואף טובה מאד (יחד – 44 אחוז), אך רבע מהם בכל זאת חוששים שהאפשרות היא נמוכה או לא קיימת כלל. בקרב חסרי השכלה החשש הזה קיים אצל מחציתם. ובחלוקה לפי דתיות, החרדים דומים בהערכותיהם לאלו שנמצאו בקבוצת חסרי ההשכלה, ואילו החילונים יצאו עם תוצאות גבוהות כמעט כמו בעלי השכלה גבוהה: 40 אחוז סבורים שהאפשרות טובה או טובה מאד, אך 30 אחוז פסימיים.

החלוקה לפי רמת הכנסה מגדירה יותר מכל חלוקה אחרת את היכולת להשיג דיור מתאים. בקצה התחתון עומדים העניים, אשר רק 13 אחוז מהם מאמינים שיש להם אפשרות טובה עד טובה מאד להשיג דיור מתאים, לעומת שני שלישים מהם שאינם רואים כל סיכוי סביר לכך (זו השכיחות הגבוהה ביותר בסקר, הרבה יותר מאשר עולים חדשים מחבר המדינות). במהופך נמצאה תמונה זו אצל בעלי ההכנסות הגבוהות: שני שלישים מהם מאמינים שהאפשרות להשיג דירה מתאימה היא טובה עד טובה מאד, ובאופן מוזר נמצאו 14 אחוז שחשבו שהאפשרות לכך נמוכה או אינה קיימת!

מימון הדיור. המשתתפים בסקר נשאלו באיזו מידה ההוצאות למימון הדירה (שכר דירה, משכנתא והוצאות אחרות) מכבידות על רווחת

המשפחה. נמצא, כי רבע מהאוכלוסייה רואים בכך הכבדה "רבה מאוד" ועוד רבע – הכבדה "רבה". רבע מהמשיבים אומרים שהוצאה זו מכבידה במידה מסוימת, והרבע הנותר רואה בכך הכבדה מעטה או אי-הכבדה כלל. יוצאי דופן בהערכה זו הם ילידי אירופה-אמריקה (לא כן יוצאי אירופה-אמריקה שנולדו בארץ) מצד אחד, ובכיוון הנגדי – עולי שנות התשעים, אשר 65 אחוז מהם רואים בהוצאות הדיור הכבדה רבה או רבה מאוד. בכל הקבוצות האחרות התוצאות דומות לממוצע, עם חריגות בחלוקה לפי הכנסה, שבה מופיעים העניים עם שכיחות גבוהה מאוד – כמעט 70 אחוז – שאצלם הקושי הוא רב מאוד או רב, וכנגדם העשירים שיותר ממחציתם אינם רואים הכבדה מצד הוצאות הדיור.

לסיכום, אם לשפוט לפי תוצאות הסקר, הרי שתחום הדיור הוא אחד מתחומי הרווחה המשביעים רצון יותר מכל התחומים. מרבית האנשים ענו באופן החלטי שרמת הדיור הקיימת אצלם עונה על צורכי משפחתם. מצד שני, המיעוט בקרב הנשאלים, אשר הדירה שלהם אינה מספקת, גם רואים לנגד עיניהם קושי רב בהשגת דיור מתאים.